

Soonda küla muistised

Noorem kiviaeg või pronksiaeg

kivikirves, ristteraline, silmata

Leiuk.: Soonda küla karjamaalt 22. mail 1923. a. Kinkinud V. Saksakulm Soonda külast.

Säil.: AJ 2671:23

Noorem rauaaeg (II a.-t. algus)

odaots, raud

Leiuk.: Tammeniidist 1958. a.

Säil.: SM 5787/A-305

Ajalt ebamäärane

ohvrikivi, moaljakivi

Asukoht: Matsi talu põllul. Kellel olnud moaljad (maa-alused), see pesnud neid veega ja vesi viidud sinna kivile ühes hõberaha, soola, raua jm asjaga. (KV 92, lk. 237).

Tammeniidi juures Matsikearu saatus oli uhatlemise kivi.

(Sugul Sinaida, s. 1913. Jaagu t.)

Soonda küla kohanimed

- Aavik - ehk Mälapoolne mets
- Ahenda mets -
- Alasi põld -
- Allika kaev -
- Allika tiik -
- Ara allikas -
- Immudi~Imurdikivi -
- Juri kiigemägi -
- Kasetihu kakk - suur kivi Kantsi-Mäla pool karjamaal
- Kass-allikas -
- Kass-allika mättad -
- Kiisaõue-aid - taimeaed
- Käbru poiste koobas -
- Lammaste tänav -
- Lehma auk - seal, kus Kasetihu kakk
- Linaleotamise augud - neid on kümme
- Matsikiaru soat - Tammeniidi juures, Matsikiaru saatus oli uhatlemise kivi.
- Mihkli allikas - jooksis Suure-Tuhli aida (Mihkli põllu peal)
- Munnimoo - hobuste karjamaa. Nimi sellest tulnud, et sinna eraldi kopli lasti kevadel noored ruunatud hobused. (Siina Sugul, s. 1913).
- Munnimoo mulk -
- Mälapoolne mets -
- Ohvrikivi - Asus Imurdikivi juures. On ära veetud.
- Peetri mägi -
- Poali-augu alune põld -
- Pärdi allikas - ehk Simmu allikas, asub Suuresmetsas.
- Pärdi mägi - asub Tammeniitis
- Pärdi põld -

- Pärdi soat - (põld)
- Rangi poolne mets - võserik, nüüd kultuurheinamaa
- Raagi määnd - Liiva ja Soonda küla vahel tee ääres Pädaste keerava tee alguses. Hundi ao ajal olla sealt vahti peetud, kuhu külge hundid jooksnud. (Vassili Kolk, s. 1899). Raagi määnd olnud laevasõidumärgiks. (Peeter Tamsalu, s. 1905. Lehtmetsa k., Käspri t.).
- Raagi nukk -
- Rangi allikas -
- Risti põld - Juri taga - seal on ristid aia sees, praegu veel üks.
- Seamäe kare -
- Seamäe põld -
- Simmu allikas - ehk Pärdi allikas, asub Suuresmetsas, Põhjasoja ajal olla seal asunud Soonda küla. (Joosep Naaber, s. 1925).
- Soonda jõgi - praegu magistraalkraav
- Soonte (ka Soote) mägi - Soote mäel tehti leedutuld (S. Sugul, s. 1913).
- Suure-Tuhliaid - (taimeaed)
- Suur mets -
- Sütla mägi -
- Sütla põld -
- Sütla latsid -
- Tammeniidi põld -
- Tammeniit -
- Uie-aa nukatagune -
- Urakolli - Soonda ja Mäla küla vahepiir, kus oli värav ja väike vahimaja
- Valuallikas -
- Varbla nukk - soine maa, kus rahatuli oli
- Eitme tänav - Lembri koht asus Eitme tänava ääres.
- Tõllagi mägi - Targa pool karjamaal on 1930-ndatel olnud hauaplaat, millel kirjad peal. Mõni arvab, et seal on Ingvari haud. Kivil olnud võõrapäraseid tähed. (Naaber, Juta 1959. a. Randmets, Vassilile)
- Paeckste Põld - nimi esineb 18. sajandi lõpul töötanud maareguleerimise komisjoni materjalides. Kuulus Soonda külale. (EL, 1963, nr. 4, lk. 247 (L. Tiik)).

Soonda koolimaja

1. Vassili Randmetsa (1900) märkmete järgi.
2. Jutustanud Marie Juri t. Pauts (s. 1889, Soopart) Soonda k. Nuudi t.

1911. aasta ülevenemaalise koolide loenduse andmete põhjal on Soonda külakool ehitatud 1870. aastal, olles seega vanim luteriusu külakoolihoone Muhus.

Soondas koolis käidi Suuremõisa põllalt, Tupenurmest, Mälast ja mujalt. Kaugemalt lapsed olid külas korteris, koolimajas ei olnud.

Koolimaja põhjapoolne ots olevat enne juba kooliks olnud ja seda otsatuba nimetatakse vanakooli tuba. Kui lapsi tuli rohkem juurde, ehitati põhja poole uus ja suurem klassiruum.

V. Randmetsa küsitluse ajal (u. 1950-ndad) oli klassituba sama moodi, kui ta oli kooli ajal. Vaid raudahi on uuest koolitoast ära viidud põhjapoolsesse vana tuppa.

Kooliteenijaid ei olnud, lapsed puhastasid ja pühkisid siin *paaritükki* kõik ise.

Kui (1911--1912) koolmeistriks oli Kapi Kaarel (Joosep Saat), siis olid tema asjad ja voodi vanas koolitoas põhja pool seinu, milleks tuba oli kardinatega poolitatud.

Enne Kapi Kaarlit oli kooliõpetajaks Soonda Mihkli Jaan Väärtnõu, kes oli kooliõpetajaks 19.--20. ajandi vahetuse paiku. Varem oli õpetajaks Jaani vanem vend Mihkli Madis. Kõik neli Soonda Mihkli pere venda Mihkel (oli peremees), Madis ja Jaan ja Juri olid koolitatud koolmeistriteks. Kõik nad olid õppinud Kaarmal.

Jutustaja Mare (Mann) Juri t.**Pauts** (s.1889 Nuudil, Soobard) on Soondas sündinud, aga oli nooruses pikalt mandril teenimas ja ei mäleta kooliõpetajate järjekorda.

Koolimaja oli ehitatud Mihkli talu maa peale, kelle põllumaa käis pea koolimaja nurkade vastu.

Eesti popsiseadus andis Koolielule 0,95 ha maad, millest suur osa oli heinamaa all. Koolielu karjamaa oli vastu Targat ja pidas lehma üleval.

Pärast Kapi Kaarlit oli koolmeistriks üks Saaremaa mees, kutsuti Kaalep. Kaalep Magus. (Suri 1918, maetud Rahumäele Tallinnas).

Kui Liival tehti uus kool, siis Soondas kadus ära.

Koolimaja oli vist kihelkonna poolt ehitatud, sest kihelkond müüs selle maja jutustaja mehele Mihkel Mihkli p. Pautsile (s. 18). Koht oli see aeg ostetud 175 rubla eest. Kuivastu parun oli see aeg Axel von Buxhowden.

Mihkel Pauts oli kingsepp. Noorena oli Mihkel olnud Kuivastu mõisa härrale jalatsite tegija ja oli Madismetsas olnud. Madismetsalt tuli Soonda Koolielusse. Mõisas olid nad *nukki* läinud ja Mihkel tulnud Madismetsale. Härra oli käinud tagasi palumas, kuid Mihkel ei läinud. Mihkli tööst oli peetud väga lugu.

Soonda Koolielu põhiplaan-skeem (Vassili Randmetsa järgi)

Soonda lubjaahi

Küla ühine lubjaahi asus Paade-augu põllal -- külakonna karge peal. Lubjaahi rajati jutustaja mäletamise ajal (u. 1920). See oli oobkauba töö, külakonna töö. Mehed võtsid kangidega paed, naised vedasid hobustega, teised mehed täitsid lubjaauku. Lubjaaugule jäeti tuleruum alla. Kes lupja tahtsid, enamasti tahtsid kõik, pidid tooma kaasa 1/2 või terve jagu puid. Jutustaja ei mäleta, kuidas seda arvutati. Õige palju puid olnud lubjaaugu ümber. Tuli pidi põlema ööd ja päevad. Tuld valvati pere-perelt. Kaks peret olid korraga - üks öösel, teine päeval. Korraga oli väljas kaks inimest. Laupäeva ja pühapäeva oli rohkem rahvast, mängiti kaarte. Lubjapõletamine toimus kevadel enne suuri töid. Seal võis ka vahel tantsida -- Paade augul oli sile maa. Lupja kasutati peale oma vajaduse ka müügiks. Ka Pärasel ja Mälas on olnud lubjaaugud. Mäla inimesed on käinud ka Soonda lubjaaugul.

Sugul, Sinaida, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Külakiik, allikakaev, väravavahimaja

Asus Juri veski all, hiljem Allikal. Seal oli allikakaev, kust terve küla käis vett toomas. Igal kevadel ajab vett välja, sellest kohanimi. Allikal oli värav, kust paruni eest käidi väravat lahti

tegemas. Alguses oli see väike, hiljem ehitati kena palkmaja väravavahi jaoks. Pira Tõnu ja Kadri olid väravavahiks.

Sugul, Sinaida, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Allika tiik

Vanal ajal käidi tiigist vett võtmas. Paaridega (kaelkoogud ehk kõrendad) võeti. Paekivi sisse on kulunud 2 cm sügavune soon. Sada aastat ja rohkem on seda kasutatud. Seal käidi vett võtmas ja aeti juttu. Talvel tehti lastele sinna karussell.

Joosep Naaber, s. 1925. Soonda k., Kaigu-Tähvena t. > Alviine Schmuulile.

Ajaloolist

Slava pealt toodi vasktraati, millest tehti tuuledünamoid. See oli enne sõda, poisid tõid merest - päris kalda lähedal vees olen oma silmaga näinud - püssirohutorusid, u. 80--90 tükki. Jaanipäeval tehti pauku. Toru pandi ühest otsast põlema. Sisemisest august plahvatas tuli välja. Kes oskas, sai korraga teha mitu pauku.

Joosep Naaber, s. 1925. Soonda k., Kaigu-Tähvena t. > Alviine Schmuulile.

Urakolli

Vanasti kardeti ikka seda kohta -- Urakolli. See on Mäla-Soonda vahepiir, kus oli värav ja väravavahi maja. Seal käisid pimedas hirmsad tondid ringi. Poisid tegid naestele hirmu, kes kirikust tulid.

Pira Juula riakis, et rebane taale sõnna sõnnikuargi toon: rebane seisis ark rinna all.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Jõulud, rebasemäng

Ma istusi Juri pliita peal ja Juri Iisa siilikuänd lõi nii kenaste ühetasaselt taktis. Teistel hõõritasid kangesti. Nii pisike lamp põles nurkas. Ja tolmu olli kole palju ja pähki koored raksusid jalge all. Naistel ollid kenad roosad pluusid valgete pitsidega, toredad roositud põlled ees.

Pisikesed poisid udisid ukse ees, vanad mehed mängisid kaarta.

Tuba jäi tühjaks ja külmaks, kui tantsijad teise peresse läksid. Me jäime ema ja kahe vennaga, Siina läks tantsijatega.

Ema tegi siis pähklikoortest rebast, et meil kodus ka lõbusam oleks. Pani pähklikoored rebasekujuliselt laua peale ja hakkas küsima. Küsitav keeras selja. Ei mäletagi kuidas see oli...

ninaotsake, ninaotsake

käpake, käpake,

küüneke, küüneke,

keskelt kere, keskelt kere,

ännaotsake, ännaotsake...

Niimitu korda pidi ütlema, kuimitu pähklikoort oli ninaks või käpaks või... Kui segamini läks, pidi andma pähkleid. Põhku viskasime vastu parrelatte - pidi kinni hakkama.

Susanna Keert, s. 1921. Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Rahvaluulelist

Ju ta üks pisike **mõis** oli, seda ma sai meie vanataadi jutust aru. Oli see karjamõis? Ma olli üsna laps -- siis Raagi aid -- seal ollid varemed, õieti Raagi mõisa varemed. Olid Kopli-(Nuka) maja taga.

Raagi reilnad oln. Vanataat koa es mäletan, aga kellelt ta kuulis -- kaks Raagi reilnad olli oln. Öösel olli toodud kasupoeg. Sedamoodi, et ühed ratsanikud tuisuse ilmaga jätn. Kui see poiss olli seitse aastat vana, tuln ratsanikud kätte tahtma. Reilnad es tahtn anda. Ju siis üksteise käest last rätsiti, laps soan surma. Siis sellele kohale, kus poiss surma sai, istutati mänd, **Raagi mänd**.

Meie taat (Jaagu t. Mihail Jaani p. Keerd, s. 18) teadis, et Muhu saar on nii lage oln, et kui hunt Muhusse tuln, siis üks (mees) oln Raagi männa otsas -- undi-ao aegus -- see juhatas undi-aod. Inimesed olid ahelikus -- just igast perest pidid inimesed väljas olema. Pärast seda pole Muhus änam unte oln.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Raagi mänd

Vanasti oli Raagi mõis ja Raagi preilnad. Kord sügisööl tulnud mõisa kaks noort meest, ratsahobustel. Nad palunud öömaja. Preilnad lubasid. Kuid hommikul ärgates näevad nad, et mehed kadunud. Aga sohva peal pisike nuustakas -- poeglaps sees. Kui poiss seitsme aastaseks sai, tulid mehed teda kätte nõudma. Preilnad ei lubanud. Siis torkas ratsanik poisi surnuks. Sellele kohale istutasid preilid männi. Kui sügisõhtul sellest mööda lähed, käib plaks ja näed sinist suitsu. Ükskord üks vana mees läinud seal ja talle tuleb vastu poiss koeraga. Männi kohal käib praks, tuleb sinist suitsu ja kõik on kadunud.

Joosep Naaber, s. 1925. Soonda k., Kaigu-Tähvena t. > Alviine Schmuulile.

Tõllagi mägi

Mäe nimi tulnud sellest, et Rootsi kuninga tõllad on seisnud seal. Tõllagi mäel on suur kivi, kutsutakse Rootsi kuninga hauaks. Kui olime karjapoisid, nägime suure kivi peal lahtist paekivi (30x50 cm), millele oli suurte tähtedega kirjutatud: INGVAR.

Targa Peetri Iivan on rääkinud, et seitsme paari härgadega on kivi kuninga hauale veetud. Ja mitte väga kaugelt, Käbru poiste koopa juurest.

Joosep Naaber, s. 1925. Soonda k., Kaigu-Tähvena t. > Alviine Schmuulile.

Rahvameditsiin

Minul raviti, kui vanatädi meil oli, **soolatüükaid**. Vanatädi muljus pekitükiga, pani siis räästatilkade alla. Siis muljus soolaga -- ja ahju! Seejärel viis teeristi peale, lasksin rohutirtsusid lakkuda. Targem Salme Jaani-Aadult ütles: tule meile, meie ema arstib terveks. Ta sõlmis soolatüüka kohal kolm sõlme villase lõngaga.

Esimene laps pidi *piirma*, ja neljabe õhta pidi seda tegema. Eit (seega siis esimene laps olnud) istus asemel -- põhud olid asemel, võttis ühe õlepea ja piiris -- tegi ringe ja pomises midagi. Ütles, kui lähed, ei või tagasi vaadata.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Valuallikas

Oli soo all. (Künti üles). Jooksis läänest itta -- haruldane allikas, kus käidi haigeid silmi pesemas.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Moaljakiivi

Tammeniidi juures Matsikiaru saatus oli uhatlemise kivi. Seal oli nii palju naelu, pooli hobuseraudu... Oli pisem kivi, keskelt nõgus, - olli õite palju värki. Uhatleti paiseid ja muid haigusi.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Silmast puru välja võtmine

Vähja pealuus on kivi või silm, seest on õõnes, päris suur (pannakse silma), aga silmas ei tunne -- millega võetakse ära puru silmast. Simmu Joosepil oli.

Poali Tiina võttis keelega välja puru silmast.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Rahatuli

Nuka Jaan oli Kuivastu mõisa kubjas. Seda ta rääkis mitu korda, kuidas ta ära eksinud. Iga kord, kui ta koju läheb, eksib teelt kõrvale, läheb Jõe nurka. Üks rahatuli pidi olema, mis meelitab. Keegi oli veel sinna läinud: all on soo, soo all jõgi - põlluvahe tee oli kerge jala alt kaduma.

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Kaks laulu Soonda küla kohta

I Matsi sirp,
Simmu kirp,
Peetri pillimagu,
Mihkli mesimokk,
Nuudivaadu nutuvirel,
Suuretähvena suitsunui,
Kaigutähvena kaakapäits,
Lauri-Aadu linalakad,
Jaagu-Mihkli õunavakad,
Poali-Juri punased korvid,
Andruse-Tõnise tõrvatlakad,
Juri-Laasu kirised kassid.

II Nuudi-Vaadu nurgakivi,
Mihklilt sealt ei lõpe tüli,
Peetril pikad piirtud lakad,
Simmul keertud juussetukad.
Matsi Madis madal mees,
Juri poisid kõivad töös.
Andrussel olli ammu teada,
Et Poali koht tuleb uiest seada.
Kuulge, kuidas Joagu lugu,
Laori-Vaadul pole tegu:
Laori-Vaadul Madis kange,
sui tal tuiskab aeda hange.
Kaegu-Tähvenal kaks Tõnu,
Koidu¹ õues oksapinu.

¹ Koidu = Suure-Tähvena

Sinaida Sugul, s. 1913. Soonda k., Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Soonda küla materjale

EAA-s

F. 308, N. 2, S. 331 -- Kaart. Nurme, Muhu-Suuremõisa ja Muhu kirikumõisa. Päelda ja Soonda küla. 1698.

Eesti Rahva Muuseumis

EJ 183:13 - Peetri t. Aida uks. Karl Tihase, 1958.

EJ 200:18 - Simmu t. Tooli korju. Mõõted: Üldkõrgus 76, põhja kõrgus 36, põhja laius 37 cm.

F. neg. 755:3 - Soonda küla 1936.a.

F. neg. 214:102 - Soonda küla värav ja väravavahid.

F. neg. 443:56 - Katusetegu Soondas.

F. neg. 214 - Torupilli Jaak Soonda külas.

Vabaõhumuuseumis

EA 13. V. Fuchs. Muhu rehielamu sisustus.

lk. 31-47 - Kaigu-Tähvena (Joosep Matvei p. Naaber s. 1882)

lk. 143-151 - Matsi t. (Juta Äkke s. 1879 ja Juliana Ader s. 1889)

Kasutatud allikad ja kirjandus

I EAA, F. 1, N. 2,	S. 950	(1569)
	S. 947	(1645)
F. 310, N. 1,	S. 513	(1713)
F. 311, N. 1,	S. 89	(1731)
	S. 90	(1738)
	S. 91	(1744)
	S. 92	(1750)
	S. 93	(1756)
F. 1865, N. 1,	S. 93	(1795)
N. 4,	S. 334:7	(1782)
	S. 334:21	(1811)
	S. 334:9	(1816)
	S. 336:9	(1826)
	S. 338:3	(1850)
	S. 339:7	(1858)

Eesti Rahva Muuseum

KV 92

KV 208 (Vassili Kolk)

Vabaõhumuuseum

EA 13 (Vera Fuchs)

Muhu Muuseum

Randmets, Vassili märkmed

Äkke, Sulev. Äkke suguvõsa.

II. Kirjandus

Arjakas, K. Muhu kihelkonna asustus XVIII sajandist kuni XIX sajandi keskpaigani. Diplomitöö. Tartu, 1983.

Rahu, T. Muhumaa rahvajutt tänapäeval. Diplomitöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 1994.

Muistendeid ja legende Saare- ja Muhumaast. Koostanud Enda Naaber. Kuressaare, 1998.

Saaremaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu, 1934.

Saare- ja Muhumaa muinasjäänused. Tartu, 1924.

III. Suulised andmed

Keert, Susanna s. 1921. Jaagu t. > Alviine Schmuulile.

Naaber, Joosep, s. 1925. Kaigu-Tähvena t. > Alviine Schmuulile.

Noor, Albert, s. 1934. Mäla k. Uie-Mardi t. > Alviine Schmuulile.

Saaremäel, Raissa, s. 1891. Liiva k. Jüri t. > Alviine Schmuulile.

Sugul, Sinaida, s. 1913. Jaagu t. > Alviine Schmuulile.